

פרופסור יוסף בן-דוד (1920-1986)

האדם והסוציולוג - מבט אישי ממרחק הזמן

מאת כחפ' גד פרוידנטל

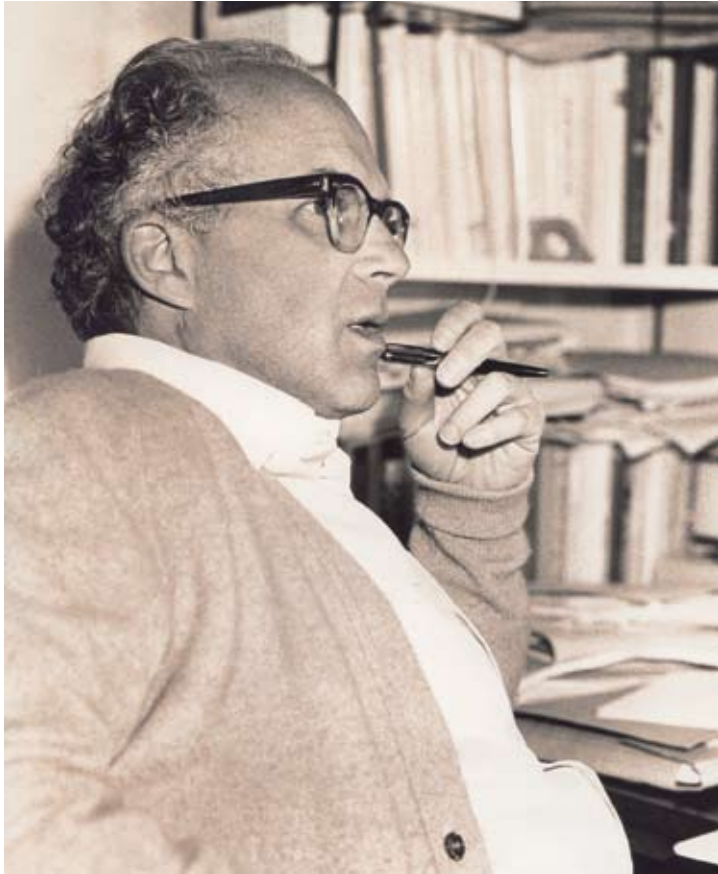
אורך התקופה הייתה האנטישמיות מדיניות רשמית. עוד בספטמבר 1920 נחקק חוק נומרוס קלאוזוס שהגביל את מספר היהודים באוניברסיטאות, ובכך הייתה הונגריה המדינה הראשונה שחוקקה חוק כזה לאחר מלחמת העולם הראשונה. בשנות השלושים היה ראש הממשלה גולה גמבש (Gömbös), אנטישמי מוצהר. בחודש מאי 1938 נחקק החוק האנטי-יהודי הראשון, אשר הגביל את מספר היהודים במקצועות החופשיים, במשרות ממלכתיות ובמסחר ל-20 אחוזים, שיעור שהורד שנה לאחר מכן בחוק האנטי-יהודי השני, ל-5% בלבד. כך איבדו כ-250,000 יהודים את מקור פרנסתם בזמן קצר. שני העשורים הראשונים של חייו עברו אפוא על פרופסור בן-דוד בתנאים של חוסר ביטחון מתמיד ברמה הפיזית הבסיסית ביותר. לתחושתו, עובדה זו הייתה גורם מרכזי בעיצוב אישיותו. פרופסור בן-דוד לא היה אדם גדול או חזק מבחינה פיזית, ומהיכרותי עמו עלה בי רושם חזק כי הוא חש בתמידות שאין ביכולתו להגן על עצמו, על שלמותו הפיזית, אם יותקף. הירצחם של הוריו ושני אחיו הצעירים בשואה לא יכול אלא לחזק בו תחושה זו של פגיעות וחרדה פנימית. אח אחר, ששרד את השואה, נהרג במלחמת העצמאות. פרופסור בן-דוד לא שש לדבר על תקופה זו ועל אירועים אלו, אך באחד ממאמריו הוא התייחס למה שתיאר "הרושם הבל-יימחה" שהותירו השנים שבטרם השואה על "הרוב המכריע של הדור שהגיע לבגרות בשנות השלושים והארבעים". אנו יודעים היום כי השתיקה אחרי חוויה טראומטית מעידה על עצמתה של זו, ונראים הדברים כי שתיקתו של פרופסור בן-דוד בעניין תקופת התבגרותו והשואה מראה עד כמה "רושם הבל-יימחה" זה היה טראומטי בשבילו.

לתחושתו - ואני מדגיש: תחושתו, שכן אין מדובר כאן על ידע מבוסס - קיננו בו בפרופסור בן-דוד חוסר ביטחון בסיסי ואולי אף חרדתיות, שמקורם בתנאי חוסר היציבות

דבריי לא יהיו במתכונת האקדמית המקובלת, למרות האכסניה האקדמית לעילא.¹ הם לא יהיו מקצועיים גרידא וגם לא אישיים בלבד. אנסה לשלב בין השניים - לתאר כיצד להרגשתי מתחברים יוסף בן-דוד האדם ופרופסור בן-דוד הסוציולוג. להערכתי הם אכן קשורים קשר עמוק. אלא שטענה מעין זו אמנם אפשר להציג, אך לא להוכיח.

דומני שהרעיון הבסיסי ביותר, הגלעין המרכזי, בהשקפת עולמו של פרופסור בן-דוד הוא כי מוסד האוניברסיטה, כפי שנוצר במערב אירופה בימי הביניים, ובפרט כפי שהתפתח בה במאה התשע-עשרה, הוא המודל - בה"א הידוע - של ארגון חברתי המאפשר שיח ושיג חופשי בין בני אדם בהיות הדיונים בו מושתתים אך ורק על טיעונים על פי ביסוסם האמפירי או הרציונלי. ומכלל הן אתה שומע לאו: האוניברסיטה מעצם מהותה ואופן ארגונה מוציאה אל מחוץ לתחומה אינטראקציות חברתיות המוליכות להשלטת דעות או רעיונות באמצעות כוח. זהו בוודאי ניסוח פשטני, אך דומני שדווקא בפשטנותו הוא קולע לאינטואיציה בסיסית העומדת ביסוד חשיבתו של פרופסור בן-דוד. ברצוני לומר דבר מה על האופן שבו האמונה בעיגונו המוסדי של השיח הרציונלי במוסד האוניברסיטה משתלבת בקורות חייו של פרופסור בן-דוד.

פרופסור בן-דוד נולד בתור יוסף גרוס בשנת 1920 בגיור (Győr), עיר הנמצאת בחצי הדרך בין בודפשט לווינה.² הוא עזב את הונגריה בשנת 1942. עשרים ושתיים שנותיו הראשונות, הווה אומר כל ילדותו, נערותו ושנות התבגרותו, עברו עליו אפוא במשטרו האוטוריטרי של הורטי מיקלוש (Miklós), לימים בן בריתם של מוסוליני והיטלר, ששלט בהונגריה מ-1920 עד 1944. שני מאפיינים של משטר זה ושל תקופה זו נוגעים לענייננו: ראשית, בעקבות תקופת "הטרור הלבן" של 1920 לא היה קיים בהונגריה חופש דיבור; דעות חורגות הושתקו בכוח הזרוע. שנית, לכל

הקיצוניים ששררו בהונגריה בין שתי מלחמות העולם. אלו יצרו בו כמיהה לעולם יציב ובטוח, עולם שבו העניינים לא יתנהלו על פי שלטון הכוח אלא על פי דרכי התבונה. זהו כך נראה לי מרכיב בסיסי באישיותו, שהתווה במידה רבה את התנהלותו וחוויותיו, הן בחייו האישיים והן בתחום המחקר. פרופסור בן-דוד מצא איים של עולם יציב ובטוח בכמה מקומות. הראשון הוא אולי הישיבה שבה למד בד בבד עם לימודיו התיכוניים. דיונים תלמודיים מוכרעים, לפחות בעיקרון, בכוח ההיגיון ולא בכוח הזרוע. הישיבה בסגנון הליטאי היא מעין אוניברסיטה, אם כי חד-תחומית לגמרי, ושולט בה הרציון, ההיגיון. הישיבה שבה למד יוסף גרוס הנער הייתה לו מן הסתם אי של שלוה יחסית בתוך אוקיינוס רוגש. המקום השני הוא כמובן מוסד האוניברסיטה עצמו. פרופסור בן-דוד היה סטודנט בעיקר של אוניברסיטה אחת – האוניברסיטה העברית בירושלים. בביורפיה שלו מצוטט סיפור שבו הוא מתאר באיזו רצינות התייחס פרופסור יצחק בער לעבודה סמינריונית שלו. בער לא רק שקרא אותה בדקדוק אלא גם הלך ובדק כל ציטוט וציטוט מן המקורות שעליהם הסתמך. פרופסור בן-דוד, שצפה בבער בספרייה, סיכם סיפור זה במילים: "I was absolutely knocked out and I think that it made me into a scholar somehow". מה שהפעים את הסטודנט יוסף בן-דוד הוא ככל הנראה שפרופסור בער הדגול, שכבר היה כבן 60, התייחס אליו כבן שיח שווה, שדבריו נמדדים על פי קני מידה ענייניים. העובדה שפרופסור בן-דוד סיפר סיפור זה כעבור למעלה משלושים שנה מעידה עד כמה היה בעל חשיבות בעיניו. פרופסור בן-דוד חווה את האוניברסיטה כמיקרוקוסמוס שבו מתקיים דו-שיח אינטלקטואלי חופשי המתעלם מהבדלים בגיל, במעמד ואפילו בידע, עולם שבו רק טיעונים וראיות נחשבים. חוויה זו הייתה כנראה מכוננת, והיא הייתה כזו בשל העבר הטראומטי של פרופסור בן-דוד, שבו הדברים נחתכו לא על פי הגיונם אלא על פי כוחו ואלימותו של הדובר. פרופסור בן-דוד כתב באחד ממאמריו כי אם באוניברסיטה לא יתקיימו דיונים רציוליים חופשיים מדעות קדומות וסערות רגשות, אזי "אין כל מקום לצפות לכך שסובלנות תמצא את מקומה במקום כלשהו מחוץ לאוניברסיטה, דהיינו בפוליטיקה או ברחוב".

המקום השלישי שבו חווה יוסף בן-דוד סדר חברתי שעמד בניגוד לזה ששרר בעולם שעזב הוא אנגליה של סוף שנות הארבעים. הוא זכה במלגה מטעם ממשלת המנדט ללמוד במשך שנתיים ב-LSE, לימודים ששינו את כיוון התפתחותו האקדמית. אך חשוב אף יותר מן המפגשים האינטלקטואליים, בפרט עם אדוארד שילס (Shils), היה המפגש עם החברה האנגלית. לדברי פרופסור בן-דוד עצמו, המפגש עם החברה האנגלית היה מעבר מן "החברות הברבריות למדי באירופה [דהיינו של הונגריה] ובפולשתניה-א" לחברה תרבותית ממש, שבה אנשים חיו בשלום בצוותא" (transition from the fairly barbaric European or Palestinian societies to a really civilized society, where people lived in peace with each other). פרופסור בן-דוד מזהה כאן את התרבותיות של חברה עם חיים בשלום בצוותא של אנשיה, וזהו בדיוק ההיבט שהיה

יחסי כוחות. זרם אחר כולל תפיסות רלטיביסטיות שונות, שגורסות כי אין זו אלא אשליה לחשוב כי אפשר להכריע רציונלית בין מבנים מחשבתיים (או פרדיגמות), וכי כל הכרעה מתקבלת בסופו של דבר על פי יחסי כוחות. אין בכוונתי ואף לא ביכולתי לדון בשאלות הסוציולוגיות הרחבות שמעורר מפנה בין-דורי זה בחשיבה על המדע ועל מקומו של השיח המדעי בחברות של ימינו. רק אציין שהשינוי התרחש בזמן שפרופסור בן-דוד עוד היה בין החיים, והוא הקדיש להנהרתו כמה ממאמריו האחרונים. הוא אבחן, קרוב לוודאי בצדק, כי זרמים אלו הם בחלקם בגדר רֵאָקְצִיָּה לתפיסה שכינה scientism, דהיינו האמונה ביכולת המדע לפתור את בעיות האנושות. ההתפכחות מן ה־scientism, ששלט בכיפה בעשורים שאחרי מלחמת העולם השנייה, הולידה תפיסות השוללות מן המדע את ייחודו האפיסטמולוגי כפעילות רציונלית טהורה. בהתאמה, הן רואות באוניברסיטה מוסד ככל המוסדות, דהיינו מוסד המונהג על ידי יחסי כוחות והמשליט, שוב באמצעות כוח, תפיסות מסוימות על החברה בכללה. מעניין כי מושג ה־scientism וניתוחו כפי שהציע פרופסור בן-דוד עורר עניין רב דווקא בסין, שם פורסם תרגום של ספרו

The Scientist's Role

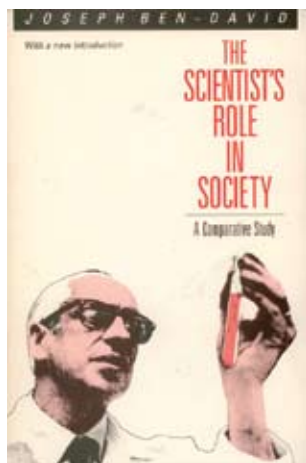
in Society בשנת 1988.

בשביל פרופסור בן-דוד התפיסה כי האוניברסיטה היא המקום, בה"א הידוע, לשיח מדעי חופשי ונטול דעות מוקדמות לא הייתה רק תיאור של האוניברסיטה, ולו של האוניברסיטה האידאלית, אלא הייתה זו גם תפיסה נורמטיבית, ובהיותו אדם עקיב ומצפוני הוא פעל

על פי תפיסתו זו. הוא היה מוכן להיכנס לדיאלוג מדעי עם כל אדם שהיה מחויב לנורמות מדעיות, כולל אנשים שדעותיהם – המדעיות או הפוליטיות – לא היו מקובלות עליו כלל. למשל, הגיעו אליו סטודנטים ודוקטורנטים

מכריע לדידו. כך החברה האנגלית נעשתה לו למודל של חברה מתוקנת, חברה שדרכיה דרכי שלום, ושהשיח בקרבה חופשי משימוש בכוח. לימים היה פרופסור בן-דוד עתיד לקבל את התזה של רוברט מרטון על צמיחת המדע המודרני באנגליה של המאה השבע-עשרה, ואף לחדדה ולהעמיקה. על פי תפיסתו של פרופסור בן-דוד, המאפיין המרכזי והמהותי של המדע המודרני הוא צורת ארגונו החברתי ולא תוכנו התאורטי או שיטתו המדעית. לדידו התגבש באנגליה של שנות הארבעים שבמאה השבע-עשרה תפקיד חברתי חדש, זה של המדען. תפקיד חברתי זה צמח בד בבד עם היווצרותה של "החברה המלכותית" (Royal Society) כגוף המאגד בקרבו יחידים שהחליטו להגביל את דיוניהם לנושאים הניתנים להכרעה בדו-שיח המתנהל אך ורק על פי קריטריונים אמפיריים ורציונליים. זהו בדיוק המודל – בה"א הידוע – לדו-שיח "תרבותי". הצורך החברתי במוסד שבו שאלות אינטלקטואליות שנויות במחלוקת ניתנות להכרעה בשקלא וטריא על פי קריטריונים אמפיריים ורציונליים, עלה בעקבות ריבוי המחלוקות הדתיות באנגליה של אמצע המאה השבע-עשרה, מצב שבו מחלוקות שלא הגיעו לכלל הכרעה נפתרו באופן אלים. לכן "החברה המלכותית" בתור תגובה לחברה הרת סכסוכים פנימיים ואלימות משקפת בדיוק את מה שפרופסור בן-דוד חיפש – מבנה חברתי חופשי משימוש בכוח. בעיניו, כך נראה לי, גילמה "החברה המלכותית" עולם אידאלי, אוטופי, עולם הפוך לעולם שבו גדל והתבגר. בעולם זה, שבו שולטים טיעונים ולא בריוני רחוב, הוא יכול להרגיש מוגן ובטוח בכוח האינטלקט שלו. זהו לדעתי המסד הפסיכולוגי של המחויבות החזקה שחש פרופסור בן-דוד למוסד האוניברסיטה: לא הייתה זו יעילותו של מוסד זה בייצור ידע מדעי או בחינוך מדענים אלא היותו בעיניו חברה אידאלית – ובעיקר מוגנת ומגוננת – בזעיר אנפין.

אין צריך לומר כי האמון – או מוטב לומר: האמונה – באוניברסיטה כמרחב ניטרלי בלב החברה, מרחב שבו שולטים הרציונליות ולא הכוח – אמונה זו פסה מן העולם. זוהי תוצאה של עלייתם של זרמים מחשבתיים שונים אשר לימים נתגלגלו בגרסות שונות של פוסט-מודרניזם. אחד מהם הוא הפוקואיזם, שעיקרו הוא השמת הדגש ביחסי הכוחות בכל מוסדות החברה, כולל השימוש במדע לביסוס

נשענה על תדמית מסוימת של המדע, שנדחתה בהדרגה והומרה בהיפוכה בעקבות שינויים חברתיים חוץ-מדעיים. במובן מסוים אפשר אפוא לומר כי הסוציולוגיה של המדע בנוסח פרופסור בן-דוד ומרטון כמעט שלא זכתה למשיכים בעולם המערבי אם כי כנראה נקלטה כאמור דווקא בסין ואולי בארצות אחרות השואפות לתגבר את המדע ולא להחליש את תפקידו החברתי. למרות זאת יהיה נמהר ומוטעה להסיק מכאן כי היא לא הותירה חותם על המחקר של ימינו במערב, אלא שמדובר בהשפעות סמויות מן העין, כאלו שנדרש מידע פנימי כדי לזהותן.

דוגמה אחת היא ספרו עב הכרס של רנדל קולינס *The Sociology of Philosophies* משנת 1998. קולינס היה תלמידו של פרופסור בן-דוד – שניהם פרסמו מאמר משותף בשנת 1966 – והוא אף מזכיר אותו בהקדמה. עם זה השם "בן-דוד" נפקד ממפתח השמות. האם נלמד מכאן כי עבודתו של פרופסור בן-דוד לא השפיעה, ולו כהוא זה, על חשיבתו של קולינס? ודאי שלא. לדעתי, עצם הפרויקט לנסות ולהעמיד סוציולוגיה של כל החשיבה הפילוסופית לדורותיה – רוחו שאובה מגישתו של פרופסור בן-דוד. דוגמה שנייה היא עבודתי שלי. זוהי בשבילי הזדמנות לומר כמה מילים על שקיעי משנתו הסוציולוגית של פרופסור בן-דוד בעבודתי המחקרית. ראשית לימודי בתחום הייתה בהיסטוריה ופילוסופיה של המדע. מאז ומעולם הפרספקטיבה של תחומי דעת אלה היא זו של היסטוריה של רעיונות, הווה אומר: ההיסטוריון מתבונן ברעיון ומשתדל להתחקות על שורשיו. הדעת נותנת שורשיו של רעיון הם רעיונות קודמים, וכן הלאה עד לאריסטו, אפלטון, ההוגים הפרה-סוקרטיים וקודמיהם ביוון ובמזרח הקדמון. ההיסטוריה של הרעיונות היא אפוא באופן מובנה תחום דעת שעניינו שלשלת הקבלה של רעיונות, והוא נותר ספון בסטראטוספירה של הרעיונות. הופעת המדענים או הפילוסופים עצמם בדיונים אלו היא שולית למדי, בעיקרו של דבר כנושאים גופניים של השכלים שהוגים רעיונות. מובן שתיאור זה הוא מעט בגדר קריקטורה, אך דווקא קריקטורה מאירה לפעמים את המציאות בחדות. זו על כל פנים הייתה תפיסתי האינטואיטיבית בשעה שהגעתי לקורס בסוציולוגיה של המדע של פרופסור בן-דוד. איני

שהזדהו עם השמאל הקיצוני ורצו לכתוב מחקר בנושאים הקשורים למחויבותם הפוליטית. כמו וולטר, דגל פרופסור בן-דוד בחופש המחשבה והביטוי, ובניגוד למורים אחרים באוניברסיטה העברית של אותו זמן היה נכון להדריך "שמאלנים" שעל דעותיהם חלק בעוז.

נושא זה מוליך ישירות לעניין אחר שברצוני להזכיר אף על פי שהוא בגדר שדה מוקשים. כוונתי לעמדותיו הפוליטיות של פרופסור בן-דוד בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני. הוא חיבר ניירות עמדה אחדים שלמיטב ידיעתי לא פורסמו ואשר לצערי כבר אינם תחת ידי. איני זוכר אותם לפרטיהם, אך זכור לי היטב שהם ביטאו מה שנחשב אז ל"עמדה ימנית", כולל (אם אינני טועה) הטענה שעם פלסטיני אינו קיים. עמדתו זו מפתיעה: פרופסור בן-דוד היה אדם ליברלי, מתון בכל הליכותיו, לא לאומני, אנטי-קלריקלי, אוהב אדם בלי הבדל דת וגזע. זכויות האדם היו חשובות לו, וכפי שלמדתי מאלמנטו מרים בן-דוד, כבר בשנות החמישים סבר שיש להעניק זכויות אזרח שוות לערביי ישראל (שעדיין היו אז בממשל צבאי). על פי מאפיינים אלו היה אפשר לצפות שעמדותיו הפוליטיות של פרופסור בן-דוד בנושא הישראלי-פלסטיני תהיינה דומות לאלו של אנשים מ"השמאל" הישראלי בני דורו. אך כאמור ההפך הוא הנכון. מדוע? אני נוטה לחשוב כי גם בעניין זה הרקע החרדתי של פרופסור בן-דוד הוא שהביא אותו לנקוט את העמדות אשר נקט. הוא חווה את הסכסוך כמאיים על שלמותו הפיזית – שלו ושל המדינה כולה – ואיום זה גרם לו להתייחס ל"אחר" הפלסטיני התייחסות שונה מלכל "אחר" שהוא בחברה שונה. אינטרפרטציה זו – ואני מקווה שאין זה רדוקציוניזם נאיבי – מאפשרת לי להתייחס לעמדותיו של פרופסור בן-דוד בהבנה ואפילו באמפתיה אף על פי שמאז ומתמיד התנגדתי להן.

אסיים במילים אחדות על נוכחותה של עבודתו של פרופסור בן-דוד במחקר ימינו. כפי שכבר הזכרתי, הסוציולוגיה של המדע בהשאה ובריאינות, זו של מרטון ושל בן-דוד עצמו – סוציולוגיה זו שמשא החל לשקוע כבר בסוף שנות השבעים. כפי שהבהיר פרופסור בן-דוד עצמו, הסיבות לנטישת הפרדיגמה לא היו פנים-מדעיות, נאמר אזלת ידה של הפרדיגמה להסביר תופעות מסוימות, אלא העובדה שהיא

יוצאים מן הכלל, אך הם מאשרים את הכלל עצמו. במילים אחרות: הטענה היא כי במערכת החברתית היהודית לא היה מקום לעיגון התפקיד החברתי של המדען או הפילוסוף בניגוד לחברות המוסלמיות והנוצריות שבהן דווקא מוסד (אם כי באופנים שונים). עינינו הרואות כי ההסבר שהצעתיה היה "בן-דודי" במובהק הגם שניסחתי טענה זו טיפין טיפין בלי לחשוב על תאוריה כלשהי. רק לאחר זמן הפציעה בי ההכרה כי אין כאן אלא החלה של הפרדיגמה הסוציולוגית של פרופסור בן-דוד על מקרה פרטי. פירוש הדבר הוא כי הפנמתי את אופן המחשבה הסוציולוגי בנוסח פרופסור בן-דוד עד שנעשה חלק מחשיבתי שלי וכך "גיליתי אותו מחדש" מדי פעם בהקשרים שונים. לאחרונה סיימתי את עריכתו של כרך שכותרתו (בתרגום): "המדע בתרבויות היהודיות של ימי הביניים". ההתייחסות ל"תרבויות", ובפרט הדגשת צורת הריבוי, מחוברות בקו ישר למשנתו של פרופסור בן-דוד. מובן שהזכרתי בהקדמה את חובי לפרופסור בן-דוד במפורש.

הלקח הנלמד הוא כי מי שינסה לעמוד בשיטתיות על השפעתו של פרופסור בן-דוד על הסוציולוגיה או ההיסטוריוגרפיה של המדע בהסתמך למשל על Science Citation Index, מן הסתם יטעה ויטעה. אני נוטה לחשוב כי חשיבתו של פרופסור בן-דוד משוקעת במחקרים היסטוריים לא מעטים אף כי במקרים רבים בין השיטין. שלוש דוגמאות כבדות משקל העולות בדעתי הן ירושלמיות – יוסף וייס ז"ל, יעקב כץ ז"ל ופרופסור מיכאל סילבר, ייבדל לחיים.

הכותב הוא חוקר בכיר אמריטוס ב־CNRS שבפריז ופרופסור לפילוסופיה יהודית באוניברסיטת ז'נווה.

- 1 זהו נוסח מקוצר מעט של דברים שנאמרו בכינוס שנערך לציון יום השנה ה-25 למותו של פרופסור יוסף בן-דוד באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ביום ג', 15 בפברואר 2011.
- 2 הדברים להלן מושתתים על הביוגרפיה הכלולה באוסף מאמריו של בן-דוד, בעריכתי:

Joseph Ben-David, *Scientific Growth: Collected Essays on the Social Organization and Ethos of Science* (Berkeley: University of California Press, 1991).

זוכר באיזו מהירות התרחשו הדברים, אך במבט לאחור ברור לי שהמפגש עמו ועם תחום הדעת שלימד היה בשבילי בגדר מהפכה קופרניקנית, יקיצה משינה דוגמטית. בהדרגה הפנמתי את התובנה כי תולדותיו של כל רעיון ורעיון כרוכות במהודק עם סיפור חייו של מי שהגה אותו ונשא אותו, עם אדם הנטוע בהקשר חברתי והיסטורי נתון. תיאור קורותיו של רעיון דורש אפוא בדיקה כיצד חי ופעל נושא הרעיון; מהם התנאים – לא רק האינטלקטואליים אלא גם החברתיים – שבמסגרתם פעל. הסיפור של הרעיון והסיפור של האדם שמאחוריו קשורים אהדדי. היסטוריה של רעיונות חייבת לשלב בתוכה את הממד החברתי, שאם לא כן תספר סיפור לא שלם ולקוי באופן מהותי.

כדי ליישם תובנה זו הלכה למעשה הציע פרופסור בן-דוד קווי מתאר של ההיסטוריה של המדע כהיסטוריה של היווצרות תפקיד המדען בחברה, מעין הקדמה להיסטוריה חברתית כוללת של המדע. הוא עשה זאת בעיקר בספרו הקלסי *The Scientist's Role in Society* משנת 1971. מעולם לא ניסיתי במודע ליישם את הפרדיגמה המוצגת בו. מה שהתרחש הוא מורכב יותר: כאשר הגעתי לצרפת באמצע שנות השבעים, פניתי בהדרגה למחקר תולדות המדע בתרבויות היהודיות של ימי הביניים. לא הייתה לי תכנית עבודה מדויקת בתחום זה, ובמידה מסוימת נתתי לדברים לקרות מעצמם מתוך מגע עם טקסטים שונים, בעיקר עבריים. בשלב מסוים כתבתי סקירה על ניכוס המדע בימי הביניים בקרב התרבויות היהודיות בדרום אירופה, אלו אשר שפתן התרבותית הייתה עברית. נוסף על תיאורי את המצאי גם ציינתי מה נעדר מן הפעילות המדעית של יהודי ימי הביניים. שאלתי למשל מדוע הישגיהם נופלים מאלו של קודמיהם המדענים הערבים ובני זמנם המדענים הסכולסטיים. התשובה שהצעתי היא כי במבנה החברתי של הקהילות היהודיות של ימי הביניים לא היה מקום לאינטלקטואלים שעניינם אך ורק מחקר טהור של המציאות. המדען והפילוסוף היהודים היו נתונים במערכת חברתית לכידה שציפתה מהם או לעסוק במדע שימושי (בפרט באסטרונומיה או ברפואה) או לתרום להגות הדתית היהודית. לא היה עליהם לעסוק בחקר חסר פניות של המציאות, אם מטפיזי, אם מתמטי או פיזיקלי. היו כמובן